

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 57.06:378.4(447)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.18>

ТАКСОНОМІЯ БЛУМА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Борисова Олеся Олегівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена розгляду питань підвищення якості вищої юридичної освіти в Україні в контексті застосування сучасного компетентнісного підходу. Юридична освіта традиційно продовжує займати місця в трійці лідерів рейтингу обраних абітурієнтами напрямів освіти в Україні. Незважаючи на дискусію щодо якості юридичної освіти та, на жаль, її не повну відповідність потребам сучасності, яка триває впродовж останніх кількох років у сфері юристів-практиків, правників-науковців та освітян, молодь продовжує висловлювати цікавість саме цією професією, адже її престижність лишається на високому рівні. А реформація юридичної освіти свідчить про наміри вітчизняних університетів виправити помилки минулого, чути запити роботодавців та забезпечити права здобувачів на отримання якісної сучасної, актуальної освіти.

Перед вишами стоять великі задачі, вирішення яких потребує чіткого визначення щодо поняття якості юридичної освіти та вдосконалення методології розвинення компетентностей, в першу чергу – інтелектуальних. Вдосконалення, або оновлення методики викладання, яка спирається не тільки на педагогічні, але й андрагогічні принципи, сприятиме покращенню рівня освітньої послуги.

У статті наголошується на доцільності використання в юридичних вишах під час викладання навчальних дисциплін таких педагогічних методів, які дозволять здобувачам швидко та ефективно розвивати всі рівні мислення, в тому числі мислення критичне. Наведено визначення, характеристику та історію створення таксономії навчальних цілей та результатів навчання Бенджаміна Блума, її трансформація та адаптація до сучасних потреб освіти. Представлено як класичну ієрархію рівнів мислення, так і доповнену (уточнену) версію таксономії. Розкрито можливості вдосконалення методики викладання навчальних дисциплін шляхом застосування спеціальних модельних питань, які спрямовані на розвиток певного рівня мислення здобувачів, від найпростішого – запам'ятовування фактів та термінів, до найскладнішого – створення нового інтелектуального продукту в результаті критичного аналізу та осмислення інформації.

Ключові слова: якість викладання, якість освіти, юридична освіта, критичне мислення, таксономія Блума, рівні мислення.

Borysova Olesia. Bloom's taxonomy as a tool for the development of critical thinking in higher legal education

The article is devoted to the issues of improving the quality of higher legal education in Ukraine, in the context of applying the modern competence approach. Legal education traditionally continues to occupy places in the top three in the ranking of selected areas of education in Ukraine. Despite the debate over the quality of legal education and, unfortunately, its incomplete compliance with the needs of today, which has continued over the past few years in the field

of legal practitioners, legal scholars and educators, young people continue to express interest in this profession, as its prestige remains at a high level. And the reform of legal education testifies to the intentions of domestic universities to correct the mistakes of the past, to hear the requests of employers and to ensure the rights of applicants to receive quality modern, up-to-date education.

Universities face great challenges, the solution of which requires a clear definition of the concept of quality of legal education and improvement of the methodology for the development of competencies, especially intellectual ones. Improving or updating teaching methods, which are based not only on pedagogical but also andragogical principles, will help improve the level of educational services.

The article is devoted to the consideration of improving the quality of higher legal education in Ukraine, in the context of using the modern competence approach. It is suggested on opportunistic usage of such pedagogical methods in law institutions during the teaching courses that will allow students to develop quickly and effectively all levels of thinking, including the critical thinking. It is defined, characterized and explained the history of Benjamin Bloom's Taxonomy of Learning Objectives and Outcomes, its transformation and adaptation to present-day educational needs. Both the classical hierarchy of thinking levels and the supplemented (updated) version of the taxonomy are presented. The possibilities of improving the methods of teaching disciplines through using of special model questions, which are focused on the development of a certain level of thinking of graduates, from the simplest – memorizing facts and terms, to the most difficult – creating a new intellectual product, as a result of critical analysis and understanding of information.

Key words: *teaching quality, quality of education, legal education, critical thinking, Bloom's taxonomy, levels of thinking.*

Якість вищої освіти – складне поняття, змістом якого є сукупність декількох елементів, а саме: 1) освітній потенціал особи, яка здобуває вищу освіту (особисті якості здобувача та мотивація до навчання, його стартовий рівень знань і вмінь, пізнавальна здатність), 2) якість освітньої послуги, яку надає заклад вищої освіти (далі у тексті – ЗВО).

Якість освітньої послуги залежить, в тому числі, від якості викладання у вишах України. Визначення поняття «якість викладання» наразі в законодавстві нашої відсутнє, але можемо розмірковувати про його зміст та структуру. Виявляється логічним представляти цю категорію як таку, що складається з певної кількості елементів, серед яких: актуальна та змістовна освітня програма, якісні навчальні матеріали, зручна та сучасна матеріально-технічна база ЗВО, а також – професійність кадрів, тобто педагогічна майстерність науково-педагогічних працівників вишів.

Саме викладач стає центральною фігурою, яку кожен день бачать здобувачі, від якої отримують знання та поради, підтримку, натхнення, можливо – конструктивну критику. Роботу вишів забезпечують фахівці різних профілей, які працюють в багатьох підрозділах, від бібліотеки до технічної служби, і всі вони важливі. Але

важко спорити з тим, що розвиток потенціалу здобувачів відбувається в безпосередньому контакті саме з викладачами.

Далеко не всі викладачі, які працюють в юридичних вишах, мають додаткову педагогічну освіту та володіють знаннями щодо андрагогічних принципів та технік розвитку мислення, на 6 його рівнях, описану в таксономії Блума. Тому інформація, наведена в цій статті, може стати в нагоді юристам, які викладають у ЗВО. Адже складно не погодитись з тим, що «освіта як система передачі знань від педагога до учня (студента) не є сталим процесом, а характеризується як «живий організм», який відкритий для постійного оновлення, покращення, об'єднання, інтеграції та міждисциплінарного поглиблення всіх аспектів» [1, с. 29].

Мета статті полягає у представленні матеріалу щодо можливостей ефективної роботи з інтелектуального розвитку здобувачів вищої юридичної освіти, особливо в напрямку критичного мислення, за допомогою таксономії Блума та модельних питань, які дозволяють прицільно працювати з різними рівнями мислення. Використання цих моделей питань під час семінарських та практичних занять сприятиме підвищенню загальної якості юридичної освіти та зробить навчальний про-

цес більш динамічним та захоплюючим для здобувачів.

«Основна ціль освіти – це підготувати молоду людину до ринку праці», – зазначив у своїй лекції Михайло Винницький, керівник секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, під час виступу у Львові 18 червня 2021 року [2]. І це абсолютно вірно сформована ціль, адже однією з головних проблем юридичної освіти багато років поспіль була невідповідність знань та вмінь випускників юридичних вишів потребам юридичного ринку праці [3].

За кілька років до цього В.В. Комаров писав: «Популярність юридичної професії та відсутність чітких критеріїв визначення затребуваності таких фахівців спричинили хаотичне збільшення кількості вищих навчальних закладів із підготовки юристів. На жаль, це фактично призвело до того, що не всі виші як державної, так і інших форм власності відповідають ліцензійним умовам щодо кадрового, методичного та матеріально-технічного забезпечення. Це породжує незадовільну якість із підготовки юристів» [4, с. 22]. Про актуальність змін, які відбуваються у сфері освіти, говорить у своїй статті і О.А. Комар: «Так, класична дидактика вищої школи з її закономірностями, принципами, формами та методами навчання, що вже склалися, не завжди задовольняє вимогам, обставинам часу» [5, с. 132].

Реформа, яка наразі відбувається у сфері вищої освіти України, сприяє впровадженню компетентнісного підходу, має на меті підвищення якості освіти та гарантування отримання здобувачами всіх спеціальностей те тільки і не стільки теоретичних знань (інформації), а також актуальних компетентностей, які зроблять їх конкурентноспроможними на ринку праці.

Всередині компетентнісного підходу до вищої освіти виділяються два базових поняття: компетенція (розглядається як сукупність якостей особистості, узагальнених інтелектуальних, професійних, комунікативних, методологічних, світоглядних та інших умінь) і компетентність (володіння відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмету діяльності) [6, с. 62].

Компетентнісний підхід вимагає навчити здобувачів бути ініціативними, соціально

адаптованими та стресостійкими, спроможними на прийняття власних обґрунтованих рішень, які продемонструють нові (креативні) підходи до вирішення проблем. Важливим стає не просто знати «що і як», а вміти діяти та реалізовувати знання на практиці. У своїй професійній діяльності молоді юристи мають керуватись кількома «компасами»: досконалим знанням і розумінням законодавства; морально-етичним кодексом; критичним мисленням.

Мислення – це процес когнітивної діяльності, яка відбувається в головному мозку людини за допомогою активності нейронів (клітин нервової системи) та нейронних зв'язків, результатом якої стає перетворення фактів, інформації, емоцій тощо на цілісне й упорядковане знання. Мислення допомагає аналізувати досвід, формувати та впорядковувати в думках модель світу, робити передбачення і планувати дії, формувати людині свою поведінку.

«Мислення є не тільки засобом, а й належною умовою виконання в тому числі й практичної діяльності: правоохоронної, адвокатської, прокурорської, судової. Специфіка професійної діяльності зумовлена особливостями завдань, що їх виконують фахівці в галузі права, якість їх професійної діяльності або рівень професіоналізму залежить від типу мислення. І саме високий рівень професіоналізму правника пов'язаний з рівнем критичного, аналітичного та логічного мислення. Адже ефективність діяльності правника та якісна реалізація ним фахових обов'язків прямо залежить від його вміння оперативно та чітко реагувати на практичні проблеми та професійно їх вирішувати, аналізувати, оцінювати, аргументувати» [7, с. 6].

Критичність – це ключовий елемент інтелектуальної активності людини, необхідний у формуванні нових життєвих пріоритетів. Він сприяє розвитку адаптивних реакцій, лишаючи при цьому місце для гнучкості та креативу. Як визначає у своїй статті О.О. Овадюк, критичне мислення ґрунтується на переконливій аргументації. Критично мисляча людина є інтелектуально незалежною, тобто здатна самостійно вирішити проблеми і обґрунтувати це об'єктивними доказами. Вона також усвідомлює, що існують й інші рішення

тієї ж проблеми, проте може довести, що вибраний нею варіант є найбільш логічним і оптимальним. А ключовим інструментом для розвитку критичного мислення є запитання [8, с. 105].

До основних складників якості освіти належать: матеріальні ресурси вишів, якісна система управління, процеси функціонування системи освіти, є також дуже важливий компонент – якість методів і технологій навчання [9, с. 50].

Жаннета Таланова, співавтор Методичних рекомендацій Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції, зазначає, що під час оцінювання якості виконання / реалізації освітньої програми варто використовувати такі критерії оцінювання: 1) виконання навчального плану; 2) залучення академічного персоналу до освітнього процесу – доступність викладачів для студентів; 3) навчання забезпечує належні результати навчання – теоретичні та практичні, включаючи дослідницькі; 4) *викладання та навчання сприяє критичному мисленню*; та ін. Причому критичне мислення є не об'єктом вивчення, а результатом навчання [10, с. 82].

А оцінювання якості проектування очікуваних/запланованих результатів навчання рекомендовано здійснювати за такими критеріями: 1) застосування методології Tuning при проектуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання; 2) *застосування таксономії Блума* або інших при проектуванні компетентностей та результатів навчання; 3) зрозуміло сформульовані очікувані/заплановані результати навчання та оприлюднені; 4) узгоджений дизайн курсу та ін. [11, с. 118–120].

Що ж представляє собою таксономія Блума і чому ознайомлення науково-педагогічних працівників юридичних вишів із цією системою, яку часто згадують у своїх промовах та виступах представники Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, є актуальним?

Термін «таксономія» походить від грецьких слів «taxis», що означає – розташування, порядок і «nomos» – закон. Таксономія вивчає методи та принципи класифікації, а також її цілі. У педагогіці та теорії навчання таксономія використовується для визначення цілей пізнавальної

діяльності під час планування навчання та оцінювання його результатів. Наразі загальновизнаною в усьому світі та ефективною є таксономія освітніх цілей Бенджаміна Блума.

Ця система цілей навчання була вперше запропонована науковій спільноті командою американських педагогів та психологів, якою керував Бенджамін Блум у 1956 році. Автори представили модель, яка складається з трьох рівнів, на яких має відбуватись навчання: когнітивний (мислення), афективний (інтереси, цінності, здібності) та психомоторний (практичні/фізичні навички, поведінка). Ці рівні можна умовно назвати таким чином: «знаю», «відчуваю» і «створю».

Когнітивний рівень відповідає за мислення, виділяють 6 його видів, від найпростішого – запам'ятовувати інформацію та факти, а потім відтворювати її, до складного – створювати новий оригінальний та креативний інтелектуальний продукт (створювати нове, використовуючи старе).

Афективний вимір включає в себе теоретичні знання та практичний досвід щодо розуміння / розпізнавання власних почуттів та почуттів інших. Він пов'язаний із такими навичками, як емпатія, усвідомлення емоцій та почуттів, емоційний інтелект.

Психомоторний вимір пов'язаний із здатністю фізично володіти інструментам, які отримано на інших рівнях – тобто застосовувати знання та реалізовувати процеси у своєму житті шляхом певної поведінки та демонстрації навичок.

У переліках загальних та спеціальних компетентностей стандартів вищої юридичної освіти першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів [12; 13] визначено: знання, розуміння, застосування, аналіз, оцінка та синтез (як спроможність здійснювати дослідження), закладено ціннісні орієнтири та етичні норми поведінки. Іншими словами, стандарти вищої юридичної освіти створено за алгоритмом таксономії Блума, адже тут реалізується формула «знаю», «відчуваю», «створю».

Таксономія навчальних цілей та результатів Б. Блума представляє собою ієрархію розумових навичок людини, перші три

рівні (знання, розуміння, застосування) розглядаються як мисленнєві операції нижчого рівня, а наступні три (аналіз, синтез та оцінювання) відносяться до мислення високого рівня [14, с. 52].

У формі таблиці Таксономія Блума виглядає таким чином (таблиця 1).

У своїй статті «Що таке Таксономія Блума і як вона працює на уроці» Олена Пометун наводить перелік питань та дієслів, які відносяться до кожного рівня мислення [15]. Використовувати ці не складні лінгвістичні прийоми можуть і викладачі юридичних вишів під час практичних і семінарських занять, формулюючи питання і завдання таким чином, щоб свідомо стимулювати здобувачів до пошуку або формування відповіді в межах різних рівнів мислення (таблиця 2).

У 2001 році Л. Андерсон і Д. Кратвол запропонували новий, уточнений варіант Таксономії, який спільнота сприйняла як більш актуальний. Наразі активно застосовується саме цей варіант, але назва не змінила імені, її найчастіше називають «уточнена (переглянута) таксономія Блума» (таблиця 3).

На відміну від таксономії 1956 року, уточнена версія проводить різницю між знанням у тому, «що» (змістом мислення)

і знанням того, «як» (знання процедур, процесу реалізації того, «що»), виокремлюючи «загальне знання» і «знання процедурне». Також відрізняється назва і зміст найвищого рівня, у 2001 році автори вирішили замінити «оцінювання» на «створення».

Таксономія Блума – це не просто сталий шаблон, це також набір інструментів, які допомагають викладачам ефективно виконувати свою роботу, а саме – допомагати здобувачам цілеспрямовано розвивати певні здібності та компетентності. Нижче наведено приклади питань, які стимулюють роботу мислення здобувача на певному когнітивному рівні. Питання можна комбінувати, поступово підіймаючись з нижнього рівня знань до високого рівня критичного та креативного мислення.

Рівень запам'ятовування тренується такими питаннями:

Що ви знаєте про?

Коли відбулась подія?

Хто керував процесом....?

Пригадайте, де ще відбувались такі події?

Рівень розуміння потребує наступних питань:

Який приклад ви можете привести....?

Які аргументи ви можете навести....?

Таблиця 1

Таксономія навчальних цілей та результатів Б. Блума (1956 рік)

Навчальна мета/рівень	Результат, якого досягають учні/здобувачі	Дії, що демонструють ці результати: Чи можуть учні/здобувачі
Знання	запам'ятовування інформації: факти, поняття, терміни та теорії	відтворити раніше засвоєний матеріал на пам'ять
Розуміння	сприймання інформації й передача в іншій формі (інші слова, інша мова, зображення і т. д.)	пояснити сенс інформації, «переклавши» її своїми словами і прикладами, перевести з мови слів у графічну, математичну мову, викласти коротко чи розширено, екстраполювати
Застосування	використання без зовнішньої підказки в новому контексті, у життєвій ситуації засвоєні знання, теорії	застосувати вивчене (правило, формулу, теорію) у нових умовах чи ситуаціях, застосувати поняття, правила та ін. у житті чи навчанні
Аналіз	розділення інформації, явища на окремі складники, порівняння, встановлення зв'язків, логіки, визначення структури	виокремлювати частини та встановлювати зв'язок між ними, структуру, логіку, схожість чи відмінність
Синтез	творче поєднання частин або елементів у нове ціле	скомбінувати елементи об'єкта по-новому для отримання нового продукту з іншими властивостями
Оцінка	формулювання кількісних або якісних оцінок, ціннісних суджень	оцінити значення, ефективність, вчинки людей, концепцію, аргумент, виходячи з певних критеріїв, підтримати або спростувати ідею та ін.

Таблиця 2

**Питальні слова і дієслова для різного рівня навчальних результатів
(із статті О. Пометун)**

Рівень мислення/ Навчального результату учня	Питальні слова, за допомогою яких формуються запитання цього рівня	Дієслова, з використанням яких можна побудувати діяльність учнів на різному рівні мислення
Здобуття знань (інформації)	Що таке.? Де.? Коли.? Що саме.? Скільки.? Які приклади відомі.?	Визначте, повторіть, складіть список, знайдіть, покажіть, пере- кажіть, перерахуйте, назвіть, від- творіть, зафіксуйте, розкажіть
Розуміння інформації	Як передати іншими словами.? Як ви розумієте.?	Поясніть, опишіть, розпізнайте, розташуйте, оберіть, перекладіть, перекажіть своїми словами, під- кресліть
Використання, засто- сування інформації	У яких ще ситуаціях можна засто- сувати.? Чим може бути корисне.? Що може зашкодити.?	Застосуйте, використайте, проде- монструйте, виберіть, завершіть, проведіть експеримент, проілю- струйте, розрахуйте
Аналіз	Які головні елементи.? До якої групи відноситься.? Які функції.? У чому схожість (відмінність).? Який зв'язок між.?	Визначте частини, визначте ознаки/причини/наслідки, встано- віть послідовність, розділіть, роз- бийте, структуруйте, порівняйте, зіставте
Синтез	Про що говорить наявність таких елементів.? Який високвок можна зробити з фактів.? Як зробити.?	Згрупуйте, зберіть, скомбінуйте, розробіть, узагальніть, сплануйте, перегрупуйте, замініть
Оцінювання	Добре чи погано.? Які переваги або недоліки.? Правильно чи помилково та чому.?	Оцініть, порівняйте, доведіть, обґрунтуйте, переконайте, пореко- мендуйте, підтримайте, перевірте

Таблиця 3

Уточнена (переглянута) таксономія Блума (2001 рік)

Навчальна мета/рівень	Результат, якого досягають учні/здобувачі	Дії, що демонструють ці результати: Чи можуть учні/здобувачі
Пам'ятаємо:	пригадують, визначають, ідентифікують	відтворити інформацію, яку вони про- читали чи почули
Розуміємо:	пояснюють поняття, ідеї чи концепції, про які вони читали чи чули	пояснити своїми словами, прикладами, віднести до певної групи, спрогнозувати послідовність, наступний крок
Застосовуємо:	застосовують набуті знання, уміння, навички в іншій ситуації, кон- тексті	використовувати інформацію (фор- мулу, правило, алгоритм тощо) для розв'язання іншого завдання
Аналізуємо:	визначають, виокремлюють і порівнюють частини, функції, структуру	розділити інформацію або явище, пред- мет на складники і порівняти їх, виявити зв'язки
Оцінюємо:	оцінюють результати дослідження з точки зору його завдань, формулюють оцінні судження	оцінити достовірність і значення отри- маної інформації за критеріями, резуль- тати аналізу, перспективи діяльності
Створюємо:	розроблюють щось нове на основі отри- маних знань, умінь, навичок	створити, сконструювати, сформулю- вати, спланувати щось нове, викорис- тавши відоме, засвоєне

Як це можна визначити іншими словами....?

Поясніть, в чому різниця....?

Рівень застосування розвиватимуть такі питання:

Якби ви склали схему з цього питання, то як би вона виглядала?

*Яку класифікацію ви можете запропо-
нувати?*

*Яка має бути послідовність дій
у випадку....?*

*Як це можна реалізувати/застосувати
до....?*

**Рівень аналітичного мислення
будуть розвивати такі питання:**

*Яка, на Вашу думку, головна ідея
в цьому законопроекті?*

8. Овадюк О.О. *Наукові основи розвитку критичного мислення керівника закладу загальної середньої освіти в системі післядипломної педагогічної освіти України. Вісник післядипломної освіти.* 2019. Випуск 9(38). «Серія «Педагогічні науки». С. 99–112.

9. Гарашук О.В., Куценко В.І. Якісна освіта – інструмент сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Випуск 23, частина 1. С. 49–55.

10. Свердлова І. Дидактичні основи управління когнітивними навичками учнів. *Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету.* Серія: педагогіка. 2015. № 2. С. 82–87.

11. Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-33-5-2019>.

12. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr-1.pdf>.

13. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf>.

14. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. *Український педагогічний журнал.* 2019. № 3. С. 50–58. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-3-50-58>.

15. Пометун О. Що таке Таксономія Блума і як вона працює на уроці. Назва з екрану. URL: <https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/#:~:text=>

16. Авшенюк Н. Якісна освіта – інструмент соціальної і культурної злагоди й економічного зростання. Назва з екрану. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/06/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%83>.